

588
94539

127

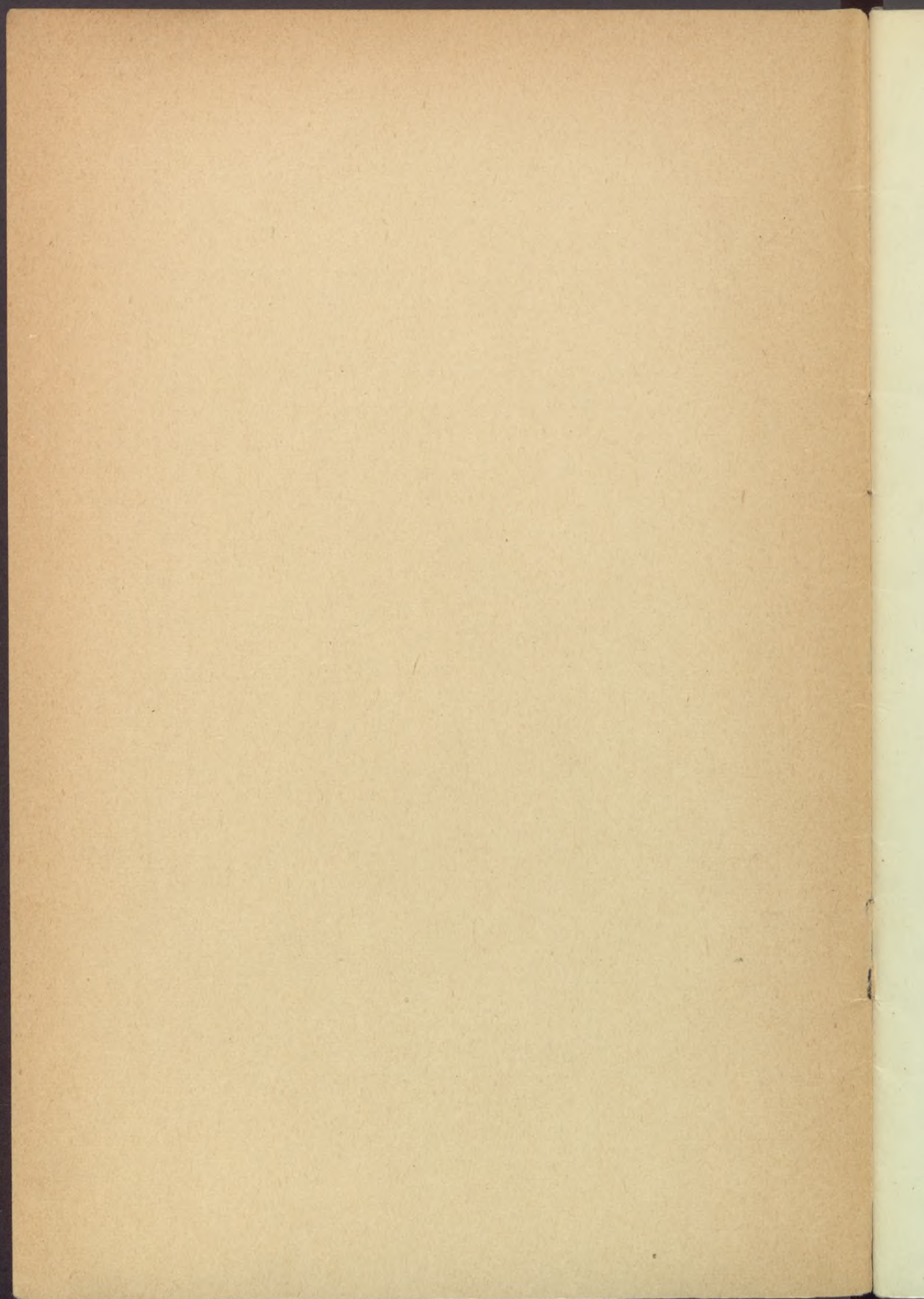
SCHNELLER KÁROLY

IDŐSZERŰ GONDOLATOK
A NÉPESEDÉSRŐL

BUDAPEST

STEPHANEUM NYOMDA

1940

SCHNELLER KÁROLY

IDŐSZERŰ GONDOLATOK
A NÉPESEDÉSRŐL

Különlenyomat a «Társadalomtudomány» 1940. évi 1. számából.

BUDAPEST

STEPHANEUM NYOMDA

1940

94539

R
2

R
1965

ORSZ. SZT. KÖNYVTÁR
Népdánapló
1940. év 4890 sz.

Katasztrófák árnyai kísértenek és a katarzis, a tisztulás utáni vágyak emésztenek és élesztenek. De e vágyak szinte légüres térben lebegnek mindaddig, amíg az ismétlődő katasztrófák *alapvető indítókai* felől a közvélemény tájékoztatlan vagy megtévesztett. A megtisztult közvélemény *útmutatásai* és az útnak a beavatkozó közületi hatalmak által való *követése* közt amúgy sem hiánytalan és zökkenőmentes a kapcsolat. Mekkora a köd, a helyes és a tényleges cselekvés közt tátongó szakadék, hogyha a közgondolkodás és az azt több-kevesebb hűséggel tükröző irányítóhatalom a konfliktusok legfontosabb indítékai tekintetében téved. Ilyenkor a tünet az okkal, a látszat a valósággal összezavarodik és a kaoszban könnyű dolguk van az indulat démonjainak, az ürügy- és mentségkeresésnek.

Az egyik ilyen közvéleményszerű katasztrófa-okkal: a *túlnépesséddel* kívánunk foglalkozni, abban a meggyőződésben, hogy amíg a nemzetközi véres konfliktusok és a népszaporodás üteme közt vélt ezen okszerű kapcsolat felől ki nem tisztulnak a vélemények, addig igazi katarzis nem jöhet el. Éspedig azért nem, mert a rejtett, egykönnyen meg nem fogható konfliktusokok keresőit a népesség óriásméretű, szembeszökő szaporodása felmenteni látszik a láthatatlanabb motívumok keresésének kötelezettsége alól. A történelemre, szűkké vált legelőkre, népvándorlásra, Rómára, gyarmatkeresésre, élettérre fognak egykönnyen hivatkozni, mondván: volt és mindig lesz háború, mert szűkül a tér és sokasodik az ember, a háború-okozta kiválasztás természettörvény és így a pusztulás vigasztalóságának örvénye is tulajdonképpen csak törvény, kényszer, ami ellen csak a népszaporodás csökkentése véd meg.

I. Hogy földünk *végzetesnek* látszó bonyodalmaiban mekkora szerepe van a népesség *túlságos* vagy legalább is

területileg *egyenetlen szaporodásának*, erre vonatkozóan a vélemények megoszlanak. Érdekes volna egyszer széles körben megfigyelni az erről kialakult és a történések szempontjából éppen nem kicsinylendő közvéleményt. Az igazság keresőjének ezt sem volna szabad elhanyagolnia,¹ bárha bizonyos nagyobb súlyt fog is helyezni az igazság hivatalos és választott kutatóinak véleményére. Ezek közül a régmúlt kódébe vesző csillagokat: Platont és Arisztoteleszt majd a 2000 évvel utánuk élő és az optimista-merkantilista tengerből szigetként kiemelkedő Montesquieut és B. Franklint csak megemlítve, a velük sok egyezést mutató nagy anglikán papnál, *Malthusnál* állapodhatunk meg. Ő és mindazok, akik tanításait vallják, a szaporodás anarchiájában, túlságos nagyságában látják a bajok bajait, a nyomornak és a kollízióknak az okozóját, mondván, hogy a népesség — hacsak akadályokba nem ütközik — hajlandó a rendelkezésre álló élelmiszerek növekvési ütemén túl gyarapodni. Ebből aránylag rövid idő alatt, 2—3 emberöltő elteltével végzetes zavar áll be a népesség és a rendelkezésre álló élelmiszer közt. A népesség túlszaporodásának kísérő tünetei s egyben akadályai, megtorlással teljes gátjai: a drágaság, éhség, járvány, tömeghalálozás, bűn és a *háború*. Ezek a fékek és a biztosító szelepek. Legalábbis kezdetleges viszonyok közt. Éppen azért, hogy ne ezek az embertelen megtorlások állítsák helyre a felbomlandó egyensúlyt, ajánlotta Malthus a «moral restraint»-t, az erkölcsi önmegtartóztatást, ami alatt értette azt, hogy csak az kössön házasságot, aki a családalapításhoz szükséges anyagi alappal rendelkezik. Így vélte a szaporodás ütemét lassíthatni és a létfenntartási eszközök kereteihez szabni. Nem számolt és nem akart tudni a születésszabályozásról, a fogamzás szándékolt megakadályozásáról.

Malthus *ellenzői* a mértani haladvány (népesség) és a számtani sor (élelem) arányában való gyarapodás fikcióját kezdték ki a legsikeresebben, bár azt, hogy a népesség gyorsabban képes és hajlamos szaporodni mint ahogy szaporítható az élelmi-

¹ A közvélemény megfigyelésére és értékelésére vonatkozólag újabban megjelent kitűnő magyar munka dr. Horváth Barna: A közvélemény ellenőrzése. Szeged, 1939. 63 lap. (Acta Universitatis Szegediensis Tomus XIV. Fasc. 2.)

szer: nem tudták megcáfolni; már csak szabatos kísérlet hiányában sem. Itt az összes számítás, a teória *Malthus* igaza mellett érvel. Mindazonáltal Malthus ellenesei nagy nyomattal utalnak a vitát megindító tan hirdetése óta elszállott közel másfélszázad tapasztalataira, nevezetesen arra, hogy azóta a népesség — a kivándorlók millióitól megfosztott Európában is — nagyjában megháromszorozódott s Amerikában tízszeresére-húszszorosára emelkedett, anélkül, hogy ma rosszabbul élne-laknék az átlag. Sőt! És éppen ide teszik a felkiáltó jelet: a szükségletek száma hatalmasan fokozódott és az azokat kielégítő emberek köre *viszonylag* is növekedett, az átlagos életszínvonal erősen javult! Tehát íme — mondják — lebecsülte Malthus a létfenntartási eszközök szaporításának a lehetőségeit, a technikát, a termelés tökéletesedését, amely a népszaporodást nyomon kísérte, feltehetőleg éppen e gyarapodás feszítő erejétől is sarkaltan. A jegyzetben közölt adatok¹

¹ Volt a népesség (c.=becslés) ezekben.

	1800 körül	1870	1900	1930	100-nak véve az 1800-as 1870-es népszámot volt az 1930-as népesség
Európai Oroszország	c. 33.000	60.934	87.532	c. 123.000	373 202
Az 1914-es Németország	24.833	40.805	56.046	c. 73.000	294 179
Anglia, Wales és Skócia	10.501	26.072	37.000	44.795	427 172
Olaszország (maiter.)	c. 17.900	c. 29.000	33.880	41.177	230 142
Franciaország (Elzász nélkül) ...	27.349	26.801	38.962	39.937	146 111
Lengyelország ...	c. 9.000	16.900	25.927	32.133	357 190
Spanyolország ...	10.541	16.632	18.594	23.564	223 142
Hollandia	2.100	3.580	5.104	7.936	378 221
Belgium (Eupen és Malmedy nélkül)	3.090	5.088	6.694	8.030	260 158
Portugália	2.932	4.188	5.423	6.826	233 163
Svédország	2.347	4.169	5.136	6.142	262 147
Dánia	926	1.785	2.613	3.551	380 199
Finnország	833	1.769	2.713	3.667	416 207
Norvégia	883	1.740	2.240	2.814	319 162
Magyarország (trianoni)	?	5.014	6.857	8.688	? 173
Ausztria (st.-germaini)	?	c. 4.300	6.003	c. 6.600	? 153
Svájc	?	2.655	3.315	4.058	? 153
Ir szabad áll.	?	c. 4.500	3.234	2.927	? 65

(A jegyzet folytatását l. a. túldalalon.)

láltára közel esik az a feltevés, hogy ha valóban oly nagy volna az eltérés a népnövekvés és az élelmiszer-növelés üteme közt, akkor e viszonylagosan is, de kivált abszolút tömegében hallatlanul nagy gyarapodás mellett ma sokkal rosszabb élelmezési, lakás- és közegészségügyi viszonyoknak kellene fennállaniok mint 130—140 évvel ezelőtt. Ha még azonban ezt a következtetést önkényesnek venné is valaki, aligha szenved kétséget az, hogy ekkora népszaporodás mellett legalább is teljes erővel kellene és kellett volna érvényesülniök a malthusi «utólagos, represszív» akadályoknak. (L. fennebb éhség, tömeges elhalálozás, bűn, háború.) Hiszen ezekről és kivált az utóbbiról lehet is beszélni. De a megsokszorozódott embertömeg mégis *itt* van és — legalább is átlagban — *jobban* táplálkozik, *jobban* lakik, egészségesebben él, de legalább is *tovább* él, mint akkor s mindemellett a magasabb rendű szükségletek aránylag is *több* ember számára váltak hozzáférhetővé. Mindez vitathatatlan.

Malthus mindenesetre megingathatatlan meggyőződéssel és komolysággal mondana néhány évszámot, nevet: 1798—1814, 1848, krími háború, 1866, 1870—71, angol-bur, kínai-japán, orosz-japán, olasz-török, balkán, 1914—18 és... ami azóta történt. Arra is tenne futólagos megjegyzést, hogy a gátatlanul kibontakozó kapitalizmus virágkorában s ezzel egyben a legmagasabb születési arányszám korszakában (a múlt század 60-as éveitől a 80-as évekig terjedő időben) hallatlanul nagy

	1800 körül	1870	1900	1930	100-nak vége az 1800 1870-es népszámot volt az 1930-as népesség	
Északamerikai Egyesült Álla- mok	5.308	38.588	75.995	122.775	2.313	318
Brazília	c. 3.250	10.042	17.319	40.273	1.231	401
Argentína	c. 311	c. 1.737	5.106	11.193	3.599	647
Kolumbia	c. 2.000	2.951	7.551	7.851	392	268
Egyiptom	c. 2.460	5.203	9.734	14.218	578	173
Filippi sziget	c. 1.503	c. 4.712	7.635	12.252	800	260
Brit-India	?	c. 206.162	294.361	352.838	?	171
Japán	?	33.111	43.763	64.450	?	195
Kanada	?	3.689	5.371	10.377	?	281
Ausztráliai Áll. Szövetség	?	1.658	3.774	6.630	?	399

emberpazarlás, magas halandóság kísérte ezt az erőteljes megújulást s így az utólagos akadályok társadalompusztító hatása (amelyektől Malthus szerette volna megkímélni a társadalmakat) ugyancsak érvényesült, e hatalmas szaporodás áldozataként. A leglényegesebb ellenérve azonban Malthusnak valószínűleg az lenne, hogy az ő tétel-fogalmazása szerint e 130 év alatt sokkal, de sokkal *több* ember is lenne még a mostaninál is, hogyha *csak* a szaporodási *képesség* és *hajlam* döntött volna, de közbe jött a fogamzásgátló technika, a gyermekszámnak a házasságon belüli tudatos korlátozása, amit Malthus az erkölcstelenség és a bűn kategóriájába sorol. Az említett represszív akadályok mellett — és valószínűleg azokon túlmenőleg — ennek tulajdonítaná azt, hogy az egyensúlyzavar nem következett be élelem és ember közt. De valószínűleg hozzátenné azt, hogy a lelkekben éppen elég nagy egyensúlyzavar következett be emiatt is és azután megbomlott az az egyensúly is, amely az egyes nemzetek népszáma és gyarapodási üteme közt — Franciaországot némileg már akkor is kivéve — az ő és Quetelet idejében fennállott, valami megingathatatlan látszó szabályszerűséggel. (Hogy ez mily nagy mértékben következett be, az a fenti táblázat behatóbb tanulmányozása után kiderül.) De erre talán csak mellékesen térne ki, ellenben nyomatékkal és joggal mondaná Malthus, hogy őt csak annak be- vagy be-nem-következéséért számoltassák el, amit ő mondott. Mert ő soha nem hirdette azt, hogy a fogamzás gátlását a házasságon belül el lehet vagy éppen el szabad érni. Tehát a vita fair volta megkívánja azt, hogy az *emiatt* bekövetkezett szaporodásbeli *deficitet* ne használják fel Malthus egyensúly-zavar elmélete *ellen*; nem a szaporodásbeli képességet becsülte túl — mondaná —, hanem lebecsülte a szaporodás meggátolásának a készségét és az erre való képességet. Ez szerinte nem prae-ventiv, hanem represszív, bűn-kategóriába tartozó akadály a szaporodásnak.

Hozzátehetjük most már, hogy ha nem is becsülte lényegesen túl az emberiség szaporodási képességét, de annál inkább *lebecsülte* az emberi találékonyság fejlődését, a termelés fokozásának a lehetőségét, a technika és a közlekedés haladását, a gép jelentőségét az elsőrendű szükségleti cikkek előállítására.

körül, amely a gyorsaság és olcsóság előnyének segítségével mérhetetlenül bővebben és könnyebben látja el az embereket nemcsak ipari termékekkel és nyersanyagokkal, de élelmiszerekkel is. Az éhség közlekedéstechnikai oka ma jóformán megszűnt, de megvan az éhség és az annak mesgyéit súroló drágaság *jövedelemeloszlási* nehézségekből fakadó okszővedéke. Ma — nem egészen alaptalanul — fantáziátlanak látjuk Malthust talán azért is, mert nem számolt pl. az öntözés, a termékennyé tétel, a gyümölcskultúra, a táplálkozási reform lehetőségeivel stb. De az vessen rá ezért követ, aki még nem tapasztalta napjainkban, e szédítő évtizedekben azt, hogy a fantáziát az élet mennyire túlszárnyalja.

A malthusellenes tábor a nagy gondolkodó fent feltételezett védekezése előtt nem hajlik meg. Legalább is nem fenntartás nélkül. A háborúk tényét nem tudja tagadni, de feltenné a nagyon nyomatékos kérdést: vajjon tényleg a *túlnépese*dés volt-e az oka mindezen háborúknak avagy akár egynek is? Ez volt-e a *döntő* ok? Érezhető volt-e a túlnépese

dés? Vajjon a népesség sűrű volta miatt érződött feszültnek az államközi helyzet avagy talán sok kormányzati, nemzetközi, gazdasági intézkedés tette és teszi csak súlyossá a népességnek tulajdonított — de valójában másutt keresendő — atmoszferikus nyomást? Röviden oda egyszerűsíthető a kérdés: *vajjon a vádlott tényleg bűnös-e avagy csupán bűnbak?* Avégből, hogy megoldani nem kívánt vagy nem tudott hibák és bűnök palástoltassanak. Talán csak ez a szálka, amely miatt — jó kiadós szálka lévén — nem látszik a gerenda? Ez az ellenvetés azután mindjárt optimista vizekre irányítaná a feszülő vitorlát, mondván: lehet-e rossz maga a több-ember, amikor éppen a nagyobb számnak és az ezáltal kiváltódó, lendületre készítő feszítőerőnek nagy része van abban, hogy az ember helyett a daru emel s hogy a bányában a követ s a sót a gép fúrja s hogy a verejtékező ember helyett a traktorok, az útépítő gépek dolgoznak s feloldják az emberek nagy tömegeit a hajnaltól napestig való, végtelenbe nyúló görnyedezéstől? Ehelyett munkapótló gépek előállítására és kezelésre koncentrálhatja erejét a több-ember, amelyért megszületett a gép.

Erre ugyan még a Malthusnál kevésbbé éles logika is meg-

találna az — egyébként inkább csak tetszetős semmint mély — ellenvetést, (mondván: a gépet dicséritek, amikor az feleslegessé tette az embert?) de arra a — megbízható tudósok által felállított — becslésre, amely szerint földünk a *mai* termelési technika mellett is már legalább 6, de inkább 8—10 milliárd ember eltartására képes¹ (a mai valamivel nem is 2 és $\frac{1}{4}$ milliárd helyett): már igen-igen figyelne Malthus. Hogyan? Hiszen az én Európámban, amelyet már-már túlszűfolttnak láttam, 175 millió ember élt és most ennek a népességnek 30-szorosával akarják *megtoldani* a föld népességét, amely amúgy is már több 2 milliárdnál, tehát az emberbőnek látott akkori Európa tizenkétszerese?

Valószínű azonban, hogy e tényleg kissé szédítő számok láttán sem jönne zavarba e fényes elme. Talán így szólna: a termelési technikát kifejlesztő emberi lelemény átmenetileg részben kompenzálta a szükségképpen ellentétet, amely népszaporodás és élelmiszer-gyarapodás közt fennáll, de a tételt továbbra is fenntartom, annál is inkább, mivel a föld termékeiben a megkettőződés lehetőségei a föld minden, a termelésbe eddig be nem vont részének a folytatólagos lefoglalásával, bevonásával karöltve csökkennek s viszont így hallatlan nagy néptömegeknél normális szaporodást feltételezve évtizedenként már százmilliókat tesz ki a szaporulat; minél nagyobb a népesség, annál nyomasztóbb kell hogy legyen az a tudat, hogy a földgömb nem növelhető. És végül: de mi lesz, hogyha az a 8—10 milliárd is elérődik?

Ezzel együtt bizonyára részletes elszámolást kérne arról, hogy a még ezután megszülető 6—8 milliárd embert milyen területen akarnák elhelyezni. Argentina, Kelet-Ausztrália, Kanada? még hagyján. De a mostanihoz képest a legtöbb embernek Brazíliában és Afrikában remélnék helyet találni. Hogy a brit vagy a skandináv ezt hogy bírná ki, az mindenesetre jobban foglalkoztatná őt mint a nagy számok. Így azután joggal mutatna rá arra, hogy e számvetéseket bizonyos uniformizáló optimizmus lengi át. És arra is felhívná a figyelmet, hogy a

¹ L. *Burgdörfer* több munkáját, így legutóbb *Völker am Abgrund*, München-Berlin, 1937. 10—22. lapjain. Az Északamerikai Unió népességbefogadó képessége B. szerint 5—600 millió a mai 130 millió helyett.

különböző nemzetek erőviszonyaiban ez a föld-telítődés szükségképpen nagy módosulásokat okozna és a civilizáció súlypontjaiban, a hatalmi viszonyokban is felettébb nagy eltolódások következnének be. (E tekintetben nem éppen nyugodt szívvel nyugtatnók meg Malthust: 30 év óta olyan nagyok már ezek az eltolódások, Európa rovására, hogy nekünk igazán nem sok újat mondana ez a vészkiáltás.)

Mindezekre a könnyen feltorlódó ellenvetésekre a magunk részéről azt válaszolnók, hogy a terület népességbefogadó kapacitásának az emelkedésére vonatkozó számvetések inkább pesszimisták, semmint optimisták. A technika és a találmányosság további gyorsuló fejlődését ugyanis feltétlenül bele kell kombinálni minden jóslatba. Úgyhogy a még oly színes képek is földhözragadtak ahhoz képest, ami bekövetkezhetik. Épp ezért csak kicsiségeket vetünk oda, amikor azt mondjuk, hogy Közép- és Dél-Európa — beleértve természetesen és pedig nem utolsó sorban az öntözött Magyarországot — átalakulhat egy hatalmas kertté, szőlővé, gyümölcsössé. Ugyanez áll az Észak-amerikai Unió Csendes Oceáni részére, Kis-Ázsiára, Japánra stb. A sivatagok egy részét öntözhetővé lehet tenni, másutt óriás halastavak létesíthetők, a nagy helyen kis kalóriát adó termelvények helyett egyre több olyan cikket lehet majd termelni, amely kis helyen nagy fűtőértéket kondenzálhat; a természet átlag a föld nagyobb felén még igen jelentősen növelhető és az állatállomány, a tenyésztésanyag úgy tejelésre mint súlyra még nagyon fokozható, javítható. A táplálékul szolgáló állatállomány mennyivel gyorsabban szaporodik és szaporítható mint az emberiség! És mit tudunk arról, hogy a szintetikus élelmiszerelőállítás kísérletei hová fognak vezetni és hogy mi mindent fogunk valamikor felraktározni a levegőből és hogy szaporíthatjuk el a tenger halállományát? Épp ezért meddő dolog a jövőbe nézni. A lehetőségek szaporodása mindig elhagyja a felsorolások lehetőségét.

Mindez igaz vagy igaz lehet. De... Malthus a harcot mégsem vesztette el mindaddig, amíg i. fennáll annak a bizonyításnak a lehetősége, hogy a mostanáig és a jelenben végbenemő fegyveres összeütközések és katasztrófák oka a népesség erős szaporodásában, illetőleg az ebből adódó és államonként

eltérő színvonalkülönbségekben és érdekelletetekben rejlik. Ez tehát azt jelentené, hogy a legkegyetlenebb «utólagos akadály» igenis tizedeli és éppen amiatt tizedeli az emberiséget, mivel annak szaporodása túllépi a gátat. S nem vesztette el Malthus a harcot mindaddig, amíg 2. joggal hivatkozhatik arra, hogy a szaporodás a civilizált világ nagy részén csak azért nem volt nagyobb mint amilyen, mivel a fogamzások erőszakos megakadályozása útját állja a szaporodási képesség hiánytalan érvényesülésének. Ami e téren történt és történik, az Malthus szemében nyilván egy olyan «non putarem», ami e teóriájának kérdéskomplexumát nem érinti és éppen ezért felelősségre nem is vonható emiatt. Ő csak azért vonható felelősségre, amit ő mondott.

* * *

II. A Malthus és Malthus-ellenes vitában íme ezek szerint nem tudtunk fenntartás nélkül dönteni; megkísérleljük azonban a Malthus-elleneseknek *gyakorlatilag* legfontosabb és a szaporodás kíváncsú mértékének a nagyságát illetően perdöntő ellenérvéhez néhány — napjainkban sok vonatkozásban új színezetet nyert — tényt felsorolni. Ezen ellenérv veleje — hogy ismétlésbe bocsátkozzunk — a következő: *a vádlott talán nem is bűnös, csupán bűnbak. A feszültség, a nemzetközi kollízió talán nem is a sok ember miatt van, vagy legalább is főleg nem emiatt. Egyéb akadályok kiküszöbölésével kellő jelentőségűre szállana le a népszám, a bölcsők versenyének nyomása.* Emellett s még ezt megelőzően nyomatékosan hangsúlyozandónak tartjuk azt, hogy a népességgel való telítettség felettébb *viszonylagos* s úgy a térben, mint az időben *ruganyos* valami; így az élettér tágítható, szűkíthető. Nem a nagy emberszám a hibás, hanem az a szervezett hatalom vagy hatalmak, amelyek adott esetben tágítás helyett szűkítenek a terület befogadóképességén. Ez ismét csak arra irányíthatja a figyelmet, hogy a látszólagos telítettséggel járó kollízió-forrásokat a valóságban sok más minden idézheti elő vagy legalább is fokozhatja anélkül, hogy a vész szövődményekért magát a népesség nagyságát vagy túlgyors szaporodását kellene és szabad volna felelőssé tennünk.

E fronton támadjuk meg leginkább Malthus alaptételének egyik fontos praemissáját.

Az állami irányítás a nem kívánatos síkokon és az állami beavatkozás elmaradása az arra érett terepeken, a túlkormányzás és a gyepelők túlzott elengedése egyaránt fokozhatja a népeséggel való telítettség érzetét anélkül, hogy ez valójában fennállana. Aki a tudatos és nemtudatos érzelmi reagenciák, e nagy tévelygések kietlen birodalmában járatos, annak egészen jó analógiái lesznek a fenti tény világos átértéséhez. Hányszor van, hogy nem azért s nem arra haragszunk, amiért s akire objektíve okunk volna?!

Hogy Malthus ezeket az állami beavatkozásból vagy azok elmaradásából eredő pseudo-népesedési bajok súlyát nem érezte, annak a magyarázata a XVIII. század végének beavatkozás-ellenes, a merkantilizmustól és a feudális kötöttségektől megcsömörlött világszemléletében rejlik. Nem egykönnyen tudott volna beletörödni abba, hogy az eszményként üdvözölt individualizmusnak annyi korlátja támadhat még és hogy az állam valamikor ismét oly hatalmas irányító tényező lehet. Ezért azt se láthatta, hogy a korlátok és az irányítás a népesedéstől független kollíziók okaivá fejlődhetnek. Hogy azután az egyre távolibb mezőkre kiterjedő beavatkozásért és irányításért nagy tan- és kísérleti díjat kell majd fizetni, azt a mindenáron való beavatkozás lelkes hívei sem gondolhatták, mint ahogy Quesnay, Smith, Malthus és Ricardo sem számíthattak a merkantilizmus modern formákban való és az államszocializmus fedőpalástja alatt leendő visszatérésére.

III. Köztudomású, hogy népsűrűség dolgában óriási *különbség* van a föld különböző tájai, országai között. Hogy csak Európában maradjunk, itt van Belgium, Anglia és Wales és Hollandia a maguk négyzetkilométerenkint már 300 felé közeledő népsűrűségükkel, másrészt Norvégia 9, Finnország 10 és Svédország 14-es arányszámmal; de — hogy az Észak kivételes viszonyait ne vegyük összehasonlítási alapul — itt van az európai Szovjetország 25, Lettország 30, Litvánia 45, Spanyolország 47, Görögország 53, Bulgária és Jugoszlávia 62-es népsűrűséggel. Következik-e ebből, hogy az első helyen említett három országban a túlsűrű lakosság miatt az élet nehéz, a színvonal nyomott. Az iskolásgyerekek is így válaszol: éppen mert a színvonal magas és a kereseti lehetőségek száma nagy, azért sok ott az ember. Spanyolországban vagy Bulgáriában a kis

népsűrűségtől még lehet a népsűrűség *érzése* sokkal zaklatóbb és nyomasztóbb. E relatív számok értéke valóban csaknem teljesen relatív. Az élettér nagyságát úgy ahogy visszatükrözik, de nem azt a feszültséget, azt az életnehezítő közérzést, amit a népesség telítettsége okoz. A gyarmatszegény népek közismert ellenvetése (könnyű a gyarmatosító, beérkezett államoknak!) nem egészen alapos. Anglia ugyan együttél dominiumaival, gyarmataival s emellett nagy hitelező és szállító állam is. És tény is, hogy Anglia egész behozatalának 35—40%-a, sőt kivitelének 46—49%-a a gyarmatok és dominiumok felé irányul, illetve onnan származik. Azonban ott van a gyarmataival külkereskedelmileg 8—10%-ig érdekelt Hollandia vagy éppen Belgium, amelynek gazdag Kongója a behozatalban csak 5—7%-kal részesedik, a belga kivitelnek pedig éppen csak 2%-a irányul oda. Ezekben az államokban az «élettér» nem igen tolódik át a gyarmatokra s az életszínvonal ugyancsak nem alacsony. (Belgiumban pl. minden 35 emberre jut egy autó, nálunk ugyanakkor minden 375-re, Görögországban minden 496-ra és Bulgáriában csak minden 1341-re egy; a cukorfogyasztás egy emberre Belgiumban 26 kg, nálunk 11—13, az egyébként valóban igen sűrűn is lakott Olaszországban csak 7 kg, de viszont egy hektár szántóról Belgium 24—28 q búzát csépel, míg nálunk alig 14, Spanyolországban 10, Bulgáriában 12 és Görögországban alig 9 az átlag.)

A statisztikust kísértő circulus vitiosus ugyan itt is incselkedik: azért van-e sok ember ott, mert nagy a termésátlag, vagy azért van-e nagy termésátlag, mert sok az ember s ez a tény jobb művelésre kényszerít? Mindazonáltal e kérdés ebben az esetben kevésbé zavar. Belgiumban s éppen így Nyugatnémetországban, Angliában, sőt jórészt Hollandiában is főleg azért van sok ember, mert sok a kőszén, a vas, vagy nagy az alumínium- a réz-, az ólomtermelés stb., nagy a munkamegosztás, kitűnő a földrajzi fekvés, fejlett a külkereskedelem és sok a régi, nagy kultúrájú város. Nagykereskedelem és ipar, intenzív mezőgazdaság mellett a kis területek is nagy népességet tarthatnak el anélkül, hogy e sűrű lakosság a túltelítettség *érzését* keltené s anélkül, hogy ebből valami kollektív elégedetlenségnek kellene származnia. Persze minél egyoldalúbb a termelés

s főleg minél inkább a föld terjedelméhez kötötten él a lakosság (agrártársadalom), annál inkább szóbajöhet a telítettség érzése, a túlnépesedés ténye.

Azonban — s ezt különösképpen hangoztatnunk kell — itt is igen nagyok a határok és sok olyan tényezőtől függ a befogadóképesség, amelyre első pillanatban ritkán gondolunk.

1. Sok függ a *birtokmegoszlástól*. Ha valahol igen sok a nagybirtok és kevés a kisbirtok, ott a közepes népsűrűség is nyomasztó lehet anélkül, hogy numerikusan feltétlenül sokalnunk lehetne azt. Egyszerűen azért, mert a nagybirtok a géppel sok munkaerőt pótol és mert a munkában intenzív művelési ágak a kis- és törpebirtok területéből nagyobb hányadot foglalnak el. Vagy ha pl. a magánjog elveinek sérelmére lehetővé teszik valahol a mezőgazdasági művelésre alkalmas területeken nagy hitbizományok alapítását, biztosítva azok osztatlanságát, elidegeníthetetlenségét, akkor ez a növekvő népszaporodás mellett egyre erősebb gátja lesz annak, hogy az emberek a földből megjelenek, mert a hitbizomány hitele nem elegendő arra, hogy korszerű befektetéseket végezzen s — minden dícsérendő kivétel ellenére is — hajlik az extenzivitás felé, ami persze nem járhat együtt az emberek intenzív foglalkoztatásával, ami azután a munkabérek letörésére, elvándorlásra, a népesség-befogadó kapacitás gyöngülésére vezethet.

Lehet, hogy ma valahol kevés embert tart el a mezőgazdaság. Holnap egy öntözőmű megsokszorozhatja a takarmányterületet, az állatállományt, a főzelék- s veteménytermelést, bizonyos, sok vizet igénylő kereskedelmi növények mennyiségét s egyszeriben megéled az export, javul az élet színvonala s immár a kisebb földbirtok is elegendő egy-egy család megélhetésére.

A termelés minőségének a változtatásával ki lehet terjeszteni a területnépesség befogadóerejét, vagyis magát az életteret. A hely gazdasági jelentőségéhez igazodó, termelésre serkentő adóval — a közvetett adók egyidejű leszállításával együtt — erősen fokozható a termelés és emelkedik a munkás iránti szükséglet s amellet automatikusan átalakulhat a nagy- és középbirtokok területe — kivált a városok széles övezetében — kis- és törpebirtokokká. Ezzel a népsűrűség egyszeriben felemelkedik; a látszólagos túltelítettség több ember mellett is

elviselhetőbb lesz. Sőt éppen azért, mert a több ember mezőgazdasági munkája a művelési ágak részesedésének változása következtében munkaintenzívebb, piacrautaltabb s így piaci volumen-fokozóbb: a több ember mellett lényegesen kisebb lesz a telítettség érzése, mint a munka-extenzív művelési ágak munkabér-depressziót keltő uralma idején.

A legnagyobb számfetisizmus a népsűrűség magas arányát egyszerűen a telítettség fokmérőjének tekinteni. Még őstermelő országokban is az. Bár itt a felső határ szükségképpen közelebb van. De kivált nagy hiba ilyirányú következtetéseket levonni egy vegyes foglalkozású, vagy éppen túlnyomóan iparforgalmi, bányászjellegű országra nézve.

Természetesen egy csapásra módosul a helyzet, hogyha a sűrűn lakott ország nem tud «lélekzeni», vagyis ha akár a vámok, akár a kifejezett tilalmak, vagy a szállítási díjtételek, netán a fizetőeszközök elfogadása terén támasztott nehézségek a tér nagy népességeltartó potenciájának aktuális energiává való átalakulását meggátolják. Csak néhány artériát és vénát kössünk le, egyszeriben kiderül, hogy milyen beteg is a szervezet a sok pangás és bővérűség miatt. Pedig az érrendszernek és a véráramlónak semmi baja nincs. De az ilyen «orvosnak» annál inkább.

2. Vagy hogy más terekre menjünk: ha valahol igen nagy a *bürokrácia*, a kelleténél sokkal több olyan közfunkcionárius, aki az anyagi termelésben nem vesz részt, akkor a termelőknek a munkájukból nagyobb százalékot kell leadniok adóra, kevesebb marad üzemkiterjesztésre, munkabérre s így az élettér nyilván *kisebb* lesz, mint egy olyan, egyébként hasonló viszonyok közt lévő államban, amelyben kisebb személyzet is elvégzi a közigazgatást és az egyéb közszolgálatot és ahol a vállalatok, birtokok túladorozása az adóáthárításra kevesebb lehetőséget és indítékot szolgáltat és ahol éppen ezért a vállalatok inkább megbírnák a magasabb munkabér üzemköltségét. A minimális munkabérek toldozó-foldozó, utólagos és *megtorló* orvossága helyett a közterhek maximális mértékének a *megelőző* gyógyszer sokkal szerveesebben segítene. Feszültség-érzéseket, elégedetlenségeket kelthet tehát ez is, amit egykönnyen *összetévesztenek* a túlnépesedéssel. Természetesen annál inkább, minél

jobban szeretné az ilyen állam fizetni a közvélemény hatása alatt a maga alkalmazottait és másfelől — ami nem meglepő, de szükségszerű — minél kevésbé tudja ez esetben honorálni a fölösszámúakat; mindazonáltal igazi túlnépesedésről szó sincs.

3. Vagy például valahol óriási *vámtételek* barrikádozzák el az ország határait az idegenben olcsóbban előállított iparcikkokkal vagy mezőgazdasági termelvényekkel szemben. A megtorlás természetes kilátásai ellenére is. Eltekintve attól, hogy a hosszú határok vámszolgálata is tekintélyes *pénzt* emészt fel, így a produktív fizikai munkát végeztető tőke képződését és ezzel munkaadási kapacitását ez csökkenti, maga a vámtétellel előálló drágítás mindazok életszintjét *leszállítja*, akik vevői e védett cikkeknek s akiknek nincs módjukban áthárítani más társadalmi rétegekre a maguk munkaszolgálatait, vagy esetleg nem védett produktumait. Az a fülledtség, amit a drágulás miatti elégedetlenség és a szükséglet kielégítetlensége okoz, szintén könnyen azt az érzést keltheti, hogy az életküzdelem és a verseny *azért* nagy, mert sok az ember.

4. A *monopólium* élettér-csökkentő hatásáról — különösen a kartellizálással kapcsolatban — szintén sokat lehetne beszélni, de inkább a monopólium egy olyan esetét világítjuk meg, amelyről keveset szólnak, jóllehet a látszólagos túlnépesedésben lemérhetetlen nagy jelentősége van. A *vándorlási tilalmakra gondolunk*. Nemcsak az Északamerikai Unióéra, de elsősorban erre. Hogy miképpen jut ez kapcsolatba a monopóliumhelyzettel, arról pár sor felvilágosítással tartozunk.

Ha az olcsón termelt áru (vám, tilalom stb. miatt) nem jut el oda, ahol arra szükség van, akkor drágábban fogják emitt előállítani, de viszont ezen utóbbi ország ebben az esetben a saját, olcsóbban termelt más áruját csak nehezebben juttathatja el oda, ahová megint erre van szükség. Egyrészt az elzárkozás viszonyossága miatt, másrészt azért, mert a ráció- és termelésellenes befektetések apasztják azt a tőkét, amelyet a versenyképes termékek előállítására fordíthat. A rendeltetésellenes termelés «haragszom rád» jelszava alatt folyó és az önsanyargatásra emlékeztető önellátási politikájának ártalmairól és részleges csődjeiről nem szívesen beszélnek és hallgatnának is, ha nem beszélnének a külkereskedelmi statisztika gyérülő vagy éppen üres rovatai

és az egyes országokon belül a munkanélküliség hosszú időn át hallatlan kártevőjei, amelynek az utolsó 3—4 évben helyet adott a fegyverkezési konjunktúra, amely nem utolsó sorban azért fokozódott, mivel az önellátás útjai egyre veszélyesebb meredélyek felé vezettek és az út egyre járhatatlanabbá vált. Ezt a tájékozottabb közvélemény — árnyalati eltéréseket nem tekintve — körülbelül így látja. De hogy vajjon mindebben milyen része van az emberforgalom korlátozásának és a különböző vándorlási tilalmaknak, az már éberebb utángondolást igényel. Ugyan nem kell sokat magyarázni azt, hogy ha a kisebb-nagyobb területeken túlzott munkaerőkínálat nem tud ott elhelyezkedni, ahol volna munka bővében és kénytelen helyben maradni, akkor a rendeltetésellenes irányú termelésnek máris nagy *indítékot* ad a természetellenes alacsony munkabér kényszerű kialakulása.

Most már az a tény, hogy az Északamerikai Unió 1924-ben egy olyan bevándorlási törvényt hozott, amely Közép- és Kelet-, de jórészt Dél-Európa odavándorlását is nagyrésztben megszüntette (minekelőtte a japán és kínai bevándorlás már két évtizeddel azelőtt jelentéktelenre szűkült), semmiképpen nem maradhatott hatástalanul a népek munkával való ellátottságának mérvére, vásárló erejére és életszínvonalban már amúgyis fennállott különbségeik kiéleződésére. Hogy azután ez a lelki rend felzaklatására közvetve alkalmas, azt nem lehet kétségbevonni. Az Unióba nem ok nélkül volt olyan tartós és állandó az áramlás! Óriási a nyersanyagban való gazdagsága. Az Unió a világ népességének csak 6,5%-át teszi, de a világ készénkészletének több mint egyharmada, nyersolajának kb. 60%-a, gyapottermelésének 41%-a, benzinelőállításának több mint 80%-a és végül földgázkinccsének 90%-a az U. S. A.-ra jut.¹ Ezek az óriási készletek és a részben még külterjesen művelt nagy termőföld sokkal, de sokkal több ember megélhetésének színhelyéül predesztinálják az Északamerikai Uniót, mint amennyien ma ott élnek. Az ilyen tilalom tulajdonképpen a nem ember termelte, de a Teremtő által nyújtott javak hozzáfér-

¹ L. közelebbi adatokat vitéz Surányi-Unger Tivadar: «Az amerikai gazdaságpolitika válaszáton» c. tanulmányát. (Klly. a Közg. Szemle 1939. 10—11. számából.)

hetősége és kihasználása tekintetében egy bántó monopóliumot kreál azok számára, akik szerencsések voltak már idáig az Únió területére vándorolni vagy ott születni, és akiknek ez a nagy gazdagság — igaz, inkább fokozottabb bérvédelem formájában — monopóliumszerű helyzetet biztosít; magasabb munkabérek alakulnak ki, mint amilyenek lennének vándorlási tilalom nélkül. Megszoktuk, hogy a monopólium a tőke, a vállalat érdekében és oldalán áll fenn. Természetes azonban, hogyha a munkáskínálatot torlaszolja el az intézkedés, akkor a védett munkások kerülnek monopolisztikushoz hasonló *védettség* állapotába. Ezt a közvélemény szimpatikusabban fogadja, könnyebben megbarátkozik vele, pedig világgazdasági kihatása sokkal mélyebb nyomokat szánt fel, mint egy-egy szakma termelésének a kartellizálása. Amerika angol-szász-germán jellegét akarták ezzel látszólag biztosítani, ez azonban inkább csak ürügy volt, és mögötte a fentemlített monopolizálási törekvés állott. Az efféle tisztátalan motívumokból szőtt tilalom — lehet mondani — valami parancsot sért meg, mert a természet azon bőséges ajándékozásában, amely az Északamerikai Únióban található, van valami ellenállhatatlan hívó parancs: az emberfölségeket, munkaerőket, vállalkozókat magához vonzza. Az ilyen természetellenes tilalmakért nemcsak az a társadalom lakol, amelyet sujt, hanem az is, amelyik elzárkozik. A munkaerők nagyobb konkurrenciája a munkapiacot nyilván lerontja abban az országban, ahonnan akadna bőven kivándorló. Az esetleg más okokból is táplálkozó munkanélküliséget mihamar és krónikusan követi a bérszínvonal hanyatlása. Az elzárkozó ország munkabérei ezzel szemben a régi szinten maradnak, avagy átmenetileg javulnak. De a természet adományainak tényében rejlő *oeconomicus imperativus* törvényét büntetlenül nem lehet megsérteni. Ha a munkás keresetében és az életszínvonalban az eltérés növekszik, akkor a magas munkabéreket mesterséges szinten őrző állam egyre *nehezebben adhatja el* a maga termelte feleslegeket, mert termékeinek áresését a magas munkabértétele gátolja, viszont még kevésbé tudja megvenni tőle az egyre nyomasztóbb bérviszonyokkal küzdő, *gyengülő vásárlóerejű* és a munkaerők megtorlódásának bajait megérző ország. Természetes, hogy ez azután az amerikai kivitel feltűnő össze-

zsugorodására vezetett. Amerika egyre kevesebb autót, gyapotot, kokszt és olajat ad el Európának s kivált a szegényebb, bevándorlási tilalomsújtotta országoknak. Kivitele egyre inkább áttolódik a kivitel szempontjából kevésbé természetes irányt jelentő többi amerikai ország felé. Azonban e közben a legnagyobb erőfeszítések ellenére is hatalmas összegeket fizet *saját munkanélkülieinek* segélyezésére.¹ A lakosságnak viszonylag sehol oly nagy aránya nem jut a munkanélküliekre, mint a természeti adottságokban végtelenül gazdag, de a sok tekintetben monopolisztikus helyzetével visszaélő U. S. A.-ban. Magas bért tartani, munkaerőt be nem engedni és emellett bőségesen exportálni is: ez a hármas csoda még Amerikának sem sikerülhet. Igen, a hatalmas munkanélkülisegélyekkel sikerül az életszínvonalkülönbséget őrizni. Igen, ott 25 millió személyautó szalad, minden öt emberre jutva egy, tízszer-ötvenszer annyi, mint Európában általában. De egészséges-e, megérdemelt-e ez a nagy, szakadékszerű különbség? Nem volna-e minden sokkal inkább rendben, hogyha 10—15 millió autóval többet adott volna el Amerika Európának (amikor is még mindig négy-ötször annyi lenne a bizonyos jólét jegyével tekintett járművek aránya ott, mint Európában)?! Ez jelentett volna igazi prosperitást, állandó, egészséges anyagcserét Európa és Amerika közt. Nem a maihoz hasonló vértelen forgalom, amelyet időnként jelentősen nehezítenek is (behozatali engedély, felárrendszer stb.). Kiegyenlítettebb bér- és jövedelmi viszonyok kérdése lett volna az egész, amit a bevándorlási törvény gyökeresen és szervesen megghiúsított. Hogy miképpen lehet egocentrikus intézkedéssel a természetes gazdasági kapcsolatokat és a nemzetközi szociális egyensúlyt széles térben megbontani, arra keresve sem lehet jobb példát találni, mint az amerikai bevándorlási törvényt. Az autarkias törekvésekben ez legalábbis annyira vétkes, mint az áruk forgalmának a korlátozása, a

¹ V. ö. vitéz Surányi-Unger Tivadar i. m. 6. l. «Kivételesen magas munkanélküliségről van szó, amely egymagában sokkal nagyobb, mint a földkerekség összes többi országának statisztikailag nyilvántartott munkanélkülsége.» «1939/40. évre... 2 milliárd dollár jut a munkanélküliek segélyezésére.» i. m. 8. l. — (A hivatalos kurzus alapulvételével is ez az összeg kb. 6-szorosa a magyar állam egész költségvetésének.)

vámfalak egekbe építése. Utóbbi inkább csak hatékony *eszköze* az autarkiának, míg a munkaerők természetes áramlási útjának az elvágása egyenesen *oka* lehet annak, hogy kényszer-autarkiak létesüljenek.

5. Az *életter* mesterséges és még az előbbi pontban említett-nél is ellenszenvesebb *elvonásáért* egyébként nekünk nem kell oly messze vándorolnunk. Szomszédaink megmutatták, hogy hogyan lehet az emberfölség *érzetét* és *látszatát* kelteni és hogy lehet miazmás-zsúfolttá tenni a levegőt. Középeurópa kórokozói közt nem az utolsó hely illeti azokat az államokat s mindenekelőtt Romániát, amelyek a tervszerű nemzetietlenítés kimeríthetetlennek látszó kelléktárával tették keserűvé a jogaruk alá kerülő magyarok és az egész 12—13 milliónyi, történelmi hivatástudattal nem alap nélkül telített magyarság életét. E spirituálisnak, de legalábbis felettébb érzelminek látszó okmegállapítás mögött kézzelfogható és köztudott realitások állanak. Ha egy állam a közfunkcionáriusok tízezreit máról holnapra kiteszi az utcára, sőt kényszerrel eltávolítja az országból a fizetésbeli, illetőleg nyugdíjterhek vállalásának kötelezettsége nélkül, akkor megszűkítette annak a másik államnak az életterét, amely emberies érzületből, de a szolgálati kötelezettségek nemesebb értelmezése alapján is gondoskodott e tisztviselők ellátásáról s ezzel a saját területén levő tisztviselő-succrescentia elhelyezkedési lehetőségeit rontotta. Emellett költségvetését kénytelenségből felduzzasztotta, produktív beruházásainak ütemét fékezte a voltaképen nem saját számlájára tartozó s írandó eltartandó tisztviselők tömege. Szűkítette ez a «hódító» állam az ottani magyarság életterét is, mert a magyar nép vezetésre hivatott rétegeinek elhelyezkedését gyökeresen és intézményesen meggátolta. A magyarság valóságos kiirtását célzó agrárreform, a birtokvétel agyafúrt tilalmai, az iskolaválasztás szabadságának korlátai, az ezzel kapcsolatos név- és nemzeti eredetelemzés, a vezető magyar réteg kialakulását csirájában meggátolni hivatott «érettségi vizsgálatok», a vállalatok nacionalizálása, a romanizálás legbrutálisabb kénysze-reivel, az ortodox templomok közületi költségen való építése a színmagyar Udvarhely, Háromszék stb. megyék közsé-geiben, az iskolák nyilvánossági jogának a megvonása, a vért

és ideget fogyasztó korrupció stb., stb.: mind ezernyi csatornán keresztül csökkentette a magyarság életterét s keltette az ottani magyarságban a feleslegesség érzetét. Ha nem tanulhatok ott, ahol szeretnék, ha nem helyezkedhetem el azon a pályán, amelyiken a legtöbbet teljesíthetem, ha nem vehetek földet, amikor pedig ahhoz értek, akkor felesleges vagyok. A «sok ember» téves képzele így is születhetik. Persze, bénította ez a sorsközösséget számos, személyes és egyéb vonatkozásokon keresztül érző csonkaországi magyarság erejét is. Izgalmak, forgalmi-kereskedelmi retorziók, magától értetődő revíziós mozgalmak, fegyverkezések indulhatnak el útjukra az élettérszűkítés ezen bűnéből. E bajok terhét persze azután már az az állam is viselni kénytelen, amelyet a denacionalizálás egekbe kiáltó eszközei miatt a felelősség terhel. És így nagy területeken támad feszültség, az a látszat, hogy valóban túlsok az ember, pedig csak az emberiség kevés és túlsok az embertelenség.

6. Hogy a közgondolkodás átalakulása, ideálok összeomlása, az élet céljáról vallott felfogások zavarai, a pesszimizmus-optimizmus harcának sűrű váltakozása módosíthatja a *szubjektív életteret*; az életlehetőségek nagyságáról kialakuló közvéleményt, az alig szenved kétséget. Ha nem hiszek abban, hogy érdemes e földi életet megharcolni és nem bízom abban, hogy utódomnak legalább lesz itt annyi keresni valója, mint nekem, akkor ez mérsékelni fogja a vágyat az utód iránt, és már a 2-ik, 3-ik gyermek túlsoknak, «hivatlan vendég»-nek fog érződni az élet szűkösen terített asztalán. Ha az ideáloktól megfosztott ember az egyéni és kollektív kiábrándulások csúszdáján is összerázódva reá ún a «sub specie aeternitatis» szembenállás talán valójában meg sem kóstolt ízére és a matéria uralma alá kerül, akkor a «tárgyak szeretete» háttérbe szorítja a szeretet méltóbb tárgyát: a gyermek utáni vágyat és a szórakozás, a perzsa, az autó, az utazás, a luxus-eb szükségletté, a gyermek pedig luxussá válik, az emelkedést és a nyugodt életet zavaró olyan többletté, amit már nem bír meg a szükségletté avanszált luxus. Az ideáloktól fosztottság hallatlanul széleskörű (jóllehet a keresés és a nyugtalanság éppen nem kicsiny korunkban), s így a gyermek: a jövő ideája és értelme értelmét veszti. Ahol minden a ma, mit keres ott a holnap? ! A gyermeket

sokalló közvélemény és közérzület ennek a kornak talán legnagyobb betegsége vagy — mondjuk — kórtünete. Ha azután történetesen az állam az adórendszerével, a vállalat vezetője a munkaszerződés hatalmával, a háziúr a lakó kiválasztásával, az örökösödési jog a kevésgyermekűség hiánytalan megjutalmazásával is segítségére siet a gyermekellenes neuraszténiának, akkor befejezett a kórkép: a kevés gyermek is soknak tűnik, s a talmi értékekért folyó hajsza kiélezettnek, a versengés tűrheterlennek. (Ezt akarják még fokozni a több-ember ideplántálásával?!) A luxus az ideálokban megszegényedő korszakok tünékeny kábítószere. Ezért — mint az ópiumért — minden árat megadnak. Hiszen mivel takarjuk az ürességet? ! Érte fel lehet áldozni a szoliditást, a családi tisztességet és a jövő magvát: a gyermeket is.

Ime, ismét egy forrás, amely mellett megállva eltűnődhetünk azon, hogy a népességgel való telítettség *érzése* mennyire szubjektív valami, s mennyire nem szabad hitelt adnunk a gyermekszámot sokalló közvélemény sugallatainak, értve ezalatt t. i. a köz azon nem kicsinylendő részének a véleményét, amelynek pl. oly mély pillantású és nemes humanitású író is szószólójává szegődik, mint amilyen *Zilahy* Lajos, aki a Stúdió hanglemezen megörökített nyilatkozatában a túlnépesedést jelölte meg a bajok bajának, s a mostani háború után kialakuló új világtól főleg a születési arány anarchiájának a szabályozását várja. Nem kételkedve abban, hogy a világnak vannak olyan tájai, ahol többen születnek talán, semmint kellene, felettébb nyomtatékosan hangsúlyozzuk, hogy vannak viszont hatalmas területek, ahol sokkal kevesebb gyermek születik, semmint születne. A mondottak után azonban nem szorul bizonyításra, hogy nagyon, de nagyon sokféle «anarchiát» kellene és lehetne megszüntetni előbb; olyanokat, amelyek nyilvánvalóbban kezünk ügyébe esnek.

* * *

Amit itt hat pontban felhoztunk — valójában csak hevenyészve és a bizonyító anyaggal való túlterhelést tudatosan kerülve —, az elég bizonyíték és indíték arra, hogy «képmutató, vedd ki előbb a gerendát a te szemedből, és akkor gondoldj arra, hogy kivessed a szálkát a te atyádfiának a szeméből».

(Máté 7, 5.) *X* Képmutatás a túlnépesedést felelőssé tenni a közboldogtalanságért mindaddig, amíg mindent elkövetünk arra, hogy a népesség lehető rosszul érezze magát, tekintet nélkül arra, hogy adott helyen sok vagy kevés ember él.

Semmi kifogásunk nincs az ellen, hogyha a k k o r fogják megállapítani azt, hogy «túlsok az ember», ha

1. a föld és általában a termelés színhelyének a közület érdekében álló kihasználása a telek értékéhez igazodó adó útján intézményesen biztosítódik és a nem-termelés szabadságában és a felelőtlenségben rejlő spekulatív elem kiküszöbölődik a jövedelemeloszlásnak organikusan ezzel járó javulásával, a meg nem szolgált jövedelemkülönbségek csökkenésével és a termelés hozadékára nehezedő adók egyidejű leszállításával karöltve.

2. Ha az anyagi termelésben részt nem vevő rétegek (bürokrácia és katonaság) súlya kellő mértékre szállítódik le.

3. Ha a vámtételek árudrágító és területi munkamegosztást gátló rendszerével fokozatosan szakítunk, vagy legalábbis egy generális államközi szerződéslánccal — mondjuk — a mai-nak felére leszállítjuk a tételek nagyságát, a vásárlóerő hatalmas javulásának üdvére.

4. Ha a kartellizáló törekvések lelke mélyén rejtőző monopólium-elvnek gyökeresen és minden vonalon hadat üzenünk, kiküszöbölve haszonélvezőinek kis és kárvallottjainak nagy táborát.

5. Ha a vándorlási tilalmakat, amelyek a nemzetek közötti életszínvonalkülönbségeket kiélezi és sokszor előidézi, megszüntetjük.

6. Ha a természetes geográfiai egységek ismét államegységekké integrálódnak, és az emberek érvényesülésének a nemzetiségi, faji hovatartozás nem lesz többé egyrészt feszültségeket és másrészt száz forrásból fakadó és vesztjósító formákban megnyilvánuló retorziókat kiváltó gátja.

7. Ha az eszmények rangsorának mai anarchiájában a matéria hátrább kerül és hogyha a kézzelfogható, holt tárgyak szeretetének igája meglazul, a felelősség eszménye pedig megerősödik.

Ismételjük, ha mindezek után is «sok lesz az ember», akkor készséggel járnám Canossa útját. Addig nem vallhatok mást,

mint azt, hogy «a vádlott ma csak bűnbak». Megengedjük, hogy a népesség száma nem oszlik el teljes harmóniában a területenkint különböző népességbefogadó kapacitással; de hogy ez így van és hogy a természetes kiegyenlítődség útjai mindinkább elakadnak, abban nagy részük van a felsorolt és a népesség zsúfoltságának *látszatát* megteremtő okoknak. A kontinenseket, sőt lehetőleg az egész földet — mint «életteret» — *egységben* kell szemlélnünk. A föld népsűrűsége felettébb egyenlőtlen, de — s ez a lényeges! — még az eltérő emberbefogadási képességhez *mértén* is nagyon egyenetlen. A felsorolt akadályok éppen ezeket az egyenlőtlenségeket konzerválják és fokozzák. Akaratlanul is. Természetesen ezzel együtt a telítettség *érzését* és az ütközésekre vezető kollektív elégtelenséget konzerválják.

Persze, könnyebb azt mondani — s még megtenni is —, hogy *apasszuk* az emberek számát, semmint az emberek *helyét szaporítani*, az emberek tűrhetőbb együttélését biztosítani. Az előbbihez csak egy kis technika kell és sikerekkel kecsegtető propaganda; az utóbbihoz áldozatokra is hajlandó és hipokrizistól ment, okos szeretet. Akik nem emberi képességekből, de helyzeti előnyökből származó életszínvonalkülönbségeket örök időkre konzerválni akarnak, akik a természetadta kincsekhez férést gátolják, akik a hypertrófiára hajló állami szervezetet az elzárkozás és a harc kimondott eszközének tekintik: azokat az élet nem fogja konzerválni, mert az ilyenek az élet ellenségei. Élés helyett vegetálni lehet, de nem szabad. A földet életteljesebbé és lakhatóbbá tenni szabad is és — a sok vonatkozásban való visszakanyarodás óriási nehézségeit le nem becsülve bár — lehet is!

Schneller Károly

